

werden, zonder dat haar bloei daardoor geschaad werd.¹⁹ Over het Nederlandse Réveil liet hij zich niet uit. Dat deed hij evenmin in zijn te Utrecht geschreven werkjes. Eerst aan het eind van zijn verblijf daar gaf hij in de toen nog door C. Schwartz geredigeerde *Heraut* een korte typering van het Réveil in eigen land. Dat gebeurde in een serie waarin hij breed inging op de achtergronden en gevolgen van de boven reeds vermelde breuk tussen enerzijds Groen en anderzijds Beets en De la Saussaye. Kuypers kwam daarbij ook te spreken over het verschijnsel 'politicophobie'. Men trof dit bij de beide bestanddelen der Nederlandse rechtzinnigheid: 'het eene *inheemsch en nationaal*, het andere *uitheemsch en internationaal*'. Toch was er een verschil. Het uit Engeland en Zwitserland geïmporteerde Réveil, dat 'vooral in hoogere kringen' had gezegevierd, miste de aansluiting aan de Nederlandse traditie. Hoe rechtzinnig ook, het verstond 'niet meer, wat onze vaders beleeden hadden, 'dat het stuk der verkiezing het hart der kerk was'. Daarom was het duidelijk: 'Zal onze kerk een toekomst hebben, dan moet natuurlijk de eerste richting toongevend worden'. Er kwam echter nog iets bij: was vrees voor de politiek bij 'het oude gereformeerde element' uit de reactie van het Piëtisme voortgekomen en dus te herstellen, bij het Réveil, dat aan 'de zwakke eenzijdigheid van het methodisme' leed, was dat niet het geval, daar was zij 'natuurlijk'. Kuypers was het wat dit betreft volkomen met De la Saussaye eens: het methodisme verlost wel zielen uit de wereld, maar laat die wereld verder rusten. Groen die volledig instemde met Kuypers strijd tegen Beets en De la Saussaye en diens 'voortreffelijke' aantasting der politicofobie prees, kon zich in de Réveilschets maar matig vinden.²⁰

Anders dan in het Utrecht van Ter Haar en Beets heeft Kuypers in Amsterdam rechtstreeks het heden en verleden van het Réveil leren kennen. Toen hij in 1872 gretig kennis nam van de eerste afleveringen van Groens Da Costa-editie, was hij zelf bezig met een onderzoek in het kerkeraadsarchief waarbij hij vele stukken uit de Amsterdamse Réveil-kring in handen kreeg. Het onderzoek, waarbij onder meer J.P. Hasebroek, G.H. de Marez Oyens, J.L. Gregory

19. *Wat moeten wij doen, het stemrecht aan ons zelve houden of den kerkeraad machtigen?* Culemborg 1867, 23-26, m.n. 24. De afgescheidenen worden niet meegeteld, want hun streven verschilt van dat der vrije kerken: 'bij hen geen beginsel van leven, maar van reactie'; a.w., 25.

20. 'Een zeer ernstig geschil' I-IX, in: *De Heraut* 18 maart - 27 mei 1870, m.n. 22 april. Groen aan Kuypers, 2 mei 1870: 'Ook in hetgeen gij over *le Réveil* schrijft, is veel waarvan ik de juistheid niet ontken'; vgl. 10 mei 1870, in: A. Goslinga (ed.), *Briefwisseling van Mr. G. Groen van Prinsterer met Dr. A. Kuypers, 1864-1876*, Kampen 1937, 91vv.